

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.627

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.19.05>

ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ЗА НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Грицишина Лариса Валеріївна,

orcid.org/0000-0002-8590-728X

аспірант кафедри цивільного права та процесу

(Хмельницький університет правління

та права імені Леоніда Юзькова,

м. Хмельницький, Україна)

Статтю присвячено питанням припинення шлюбу за нормами міжнародного приватного права. Підкреслено, що сьогодні постійно зростає число шлюбів українських громадян з іноземними громадянами та особами без громадянства, що посилює увагу до сімейних відносин за участю іноземного елемента. Наголошено, що регулювання припинення шлюбу нормами міжнародного приватного права здійснюється відповідно до наступних колізійних норм: спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*); закон спільного місця проживання подружжя, за умови, що один із подружжя продовжує проживати у цій державі (*lex domicilii*); – якщо спільний особистий закон подружжя відсутній, тобто обидва із подружжя є громадянами різних держав; право держави, з якою обоє з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*), – застосовується у разі відсутності у подружжя останнього спільного місця проживання; закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*). Таким чином, можна запропонувати викласти норму Закону України «Про міжнародне приватне право» таким чином: «У разі неможливості при розірванні шлюбу, укладеного між громадянами України й іноземними громадянами або особами без громадянства за межами України, визначити право, що підлягає застосуванню на території України, зважаючи на відсутність міжнародних договорів України з відповідною державою, застосуванню підлягає право країни, з якою сімейні правовідносини, ускладнені іноземним елементом, найбільш тісно пов'язане». Підкреслено, що з позицій вітчизняної правової системи такі способи припинення шлюбу, як одностороннє його припинення (відмова чоловіка від дружини) або припинення сімейних правовідносин між «зареєстрованим партнерством» юридичної сили мати не будуть, попри те, що вони закріплені в іноземному правовому порядку. Наголошено на неможливості застосування норм та принципів міжнародного приватного права у частині регулювання сімейно-правових відносин, які виникають щодо осіб, які перебувають на тимчасово непідконтрольних територіях.

Ключові слова: шлюб, припинення шлюбу, підстави припинення шлюбу, розлучення, діти, наслідки припинення шлюбу.

**DETERMINATION OF MARRIAGE ACCORDING TO PROVISIONS
OF INTERNATIONAL PRIVAT LAW****Hrytsyshyna Larysa Valeriivna,**

ORCID 0000-0002-8590-728X

Postgraduate Student at Department of
Civil Law and Process(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law, Khmelnytskyi,
Ukraine)

The paper is dedicated to issues on determination of marriage according to provisions of International Privat Law. There is stressed, quantity of marriages between Ukrainians and foreign citizens or stateless persons increases daily, and the attention to family relations with a foreign element is paid more and more. There is emphasized, the regulation of determination of marriage by provisions of International Privat Law is implementing according to the following conflict rules: mutual personal law of couple (*lex patrie*); law of mutual living place of couple in circumstances of living one side of the couple in this state (*lex domicilii*) where mutual personal law of couple is absent as both wife and husband are citizens of different states; law of the state to which both wife and husband, are related in some other way (*proper law*), is applied where couple does not have the last mutual living place; law that is choose by couple (*lex voluntatis*). Thus, we can suggest to form statement of Law of Ukraine "On International Privat Law" in the following way: "When the determination of marriage between citizen of Ukraine and foreign citizen or stateless persons that was concluded outside of Ukraine, and the law for implementation on the territory of Ukraine can't be identified as international agreements between Ukraine and appropriate state is absent, the law of the state to which family relations with foreign element are related closely, has to be implemented". There is outlined, in point of view of the national legal system, such ways of determination of marriage as husband's refusal of his wife or determination of family relations in registered partnership will not have juridical power despite, their enshrining in foreign law. There is pointed, applying of provisions and principles of International Privat Law in the part of regulation of family and legal relations that appears on persons who are on temporary non-controlled territories.

Key words: marriage, determination of marriage, grounds for divorce, divorce, children, consequences of divorce.

Постановка проблеми. Традиційно, в науці сімейного права під припиненням шлюбу розуміється зумовлене настанням певних обставин припинення правовідносин, що виникають між подружжям в результаті державної реєстрації шлюбу. Сімейне законодавство України досить детально регулює підстави та правові наслідки припинення шлюбу [1]. Водночас питанням припинення шлюбу присвячено й окремі правові норми Закону України «Про міжнародне приватне право» [2]. Регулюючи правовідносини з іноземним елементом, цей законодавчий акт містить цілий ряд нормативних приписів, застосування яких обумовлене зростанням динаміки міграційних процесів.

Сьогодні постійно зростає число шлюбів українських громадян з іноземними громадянами та особами без громадянства, що посилює увагу до сімейних відносин за участю іноземного елемента. Цей сучасний феномен підштовхує до перегляду та доповнення окремих положень українського сімейного законодавства, яке регулює відносини з участю іноземних осіб та осіб без громадянства. У цьому контексті особливе місце посідають положення міжнародного приватного права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дисертаційних досліджень українських вчених, які розглядають окремі питання щодо припинення шлюбу, привертають увагу такі, як: «Правове регулювання припинення шлюбу за законодавством України» (О.І. Сафончик), «Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України» (О.Ю. Бикова), «Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України» (К.М. Глиняна), «Припинення шлюбу за законодавством України» (А.Б. Болховітінова). Питання розірвання шлюбу знаходять своє відображення у працях В.А. Ватраса [3], А.О. Дутко [4], О.І. Сафончик [5] та інших дослідників сучасного та радянського періодів. Однак, поза увагою науковців залишилось питання розірвання шлюбу з врахуванням особливостей законодавства України про міжнародне приватне право, що, зрештою, й обумовлює нагальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження питання припинення шлюбу у міжнародному приватному праві задля пошуку можливих шляхів розв'язання проблемних питань у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції глобалізації життя суспільства штовхають до виникнення нових багатогранних зв'язків між індивідами. Серед таких природно можливо виділити сімейно-правові відносини. В цілому, категорія предмета галузі права (і міжнародне приватне право не є тут виключенням) – це категорія історично-політична, а у певному сенсі й філософська. Сьогодні, не в останню чергу, особливість предмета міжнародного приватного права глибоко пов'язана з процесами світової економічної та культурної глобалізації з власною філософією постмодернового права. На такому соціально-економічному підґрунті зростає кількість міжрасових, міжетнічних шлюбів, сторони яких перебувають у громадянстві (підданстві) різних держав.

Правильне визначення та розуміння питання предмета міжнародного приватного права залишається найбільш актуальним завданням сучасної юридичної науки. Міжнародне приватне право сьогодні у правовій теорії розглядають як сукупність норм та принципів, які регулюють різноманітні відносини приватноправового характеру, у яких присутній іноземний елемент.

У зв'язку з цим, в юридичній літературі склалося два принципових підходи до визначення предмета міжнародного приватного права: принцип вузького і широкого тлумачення. Перший підхід полягає в тому, що предметом міжнародного приватного права є тільки цивільно-правові відносини, ускладнені іноземним елементом та інший підхід, який включає до предмета правового регулювання відносини сімейного права, трудового та інші. Поділяємо думку, що вирішальним критерієм у визначенні предмета міжнародного приватного права при регулюванні сімейних правовідносин є їх правова природа, а саме, якщо вони відповідають наступним вимогам: мають приватноправову природу та ускладнені іноземним елементом[6; 93].

Якщо один із подружжя або обидва із них – іноземці, то потрібно врахувати факт, що в таких справах присутній іноземний елемент, тому будуть застосовуватися норми міжнародного приватного права. Відповідно ми уже не будемо обмежуватися лише Сімейним кодексом України, а будемо брати до уваги міжнародно-правові договори і конвенції про правову допомогу у сімейних справах, укладені (ратифіковані) Україною з іншими державами, якщо такі наявні, та, звісно, Закон України «Про міжнародне приватне право».

Власне, коло можливих суб'єктів окреслюють положення статті 58 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «шлюб між громадянами України (мається на увазі укладений за кордоном), шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами

України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог СК України щодо підстав недійсності шлюбу. Водночас шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні» [2].

Доволі часто трапляються випадки, коли чоловік або дружина мають наміри розірвати шлюб, але другий із подружжя перебуває за кордоном, тобто не проживає в Україні, його актуальне місце проживання/перебування за кордоном невідоме, зв'язок із ним втрачено. Виникає питання: що робити та чи можна розірвати такий шлюб? У такому випадку розірвання шлюбу відбуватиметься лише через суд. Відповідно одна сторона у ролі позивача звертається до іншої – відповідача із позовною заявою про розірвання шлюбу, яку направлятиме до суду за правилами підсудності справ за вибором позивача [7].

Законодавство про міжнародне приватне право лише в одній статті містить колізійну норму, яка стосується правового регулювання питання припинення шлюбу з іноземним елементом. Мова йде про ст. 63 Закону України «Про міжнародне приватне право». У ній, зокрема, йдеться, що припинення шлюбу та правові наслідки припинення шлюбу визначаються правом, яке діє на цей час щодо правових наслідків шлюбу [2].

Таким чином, ця колізійна норма містить бланкетну диспозицію, відсилаючи до положень закріплених у ст. 60 «Правові наслідки шлюбу» цього ж законодавчого акту. У ст. 60, зокрема, йдеться про наступне: «правові наслідки шлюбу визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності – правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще проживає у цій державі, а за відсутності такого – правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином. Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що буде застосовуватися до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання. Вибір права згідно з частиною другою цієї статті обмежений лише правом особистого закону одного з подружжя без застосування ч. 2 ст. 16 цього Закону. Угода про вибір права припиняється, якщо особистий закон подружжя стає спільним» [2].

Таким чином, має місце декілька ситуацій вибору норм права:

– спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*) – за загальним правилом, у міжнародному праві особистим законом особи вважається право держави, громадянином якої вона є. Наприклад, якщо обидва із подружжя – українці, то застосовується українське законодавство;

– закон спільного місця проживання подружжя, за умови, що один з подружжя продовжує проживати у цій державі (*lex domicilii*) – якщо спільний особистий закон подружжя відсутній, тобто обидва із подружжя є громадянами різних держав, то можна застосовувати правило останнього спільного місця проживання. Цікавим є той факт, що таке подружжя може проживати на території іншої (третьої) держави, тобто перебувати там на законних підставах (мати посвідку на проживання), і за бажання розірвати саме у цій державі свій шлюб, керуючись іноземним законодавством;

– право держави, з яким обоє з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*) – застосовується у разі відсутності у подружжя останнього спільного місця проживання;

– закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*).

Водночас необхідно пам'ятати, що міжнародним договором між державами можуть бути встановлені інші правила, тому на це слід зважати. Міжнародний договір має перевагу над Законом України «Про міжнародне приватне право».

Відмінності в законодавстві країн, пов'язані з розірванням шлюбу, породжують протиріччя і в результаті – «кульгаюче розірвання шлюбу». Є держави, які не визнають іноземних рішень про розлучення своїх громадян. Ця проблема виникає, зокрема, в разі застосування територіальної прив'язки, коли іноземне подружжя прагне визнання розлучення за своїм національним правом, а останнє його не визнає або на основі публічного порядку, або на основі власних норм про визнання іноземних розлучень, в яких закріплені певні умови [8].

Отже, порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один з своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок, регламентується нормами Закону України «Про міжнародне приватне право» [2]. До того ж як чітко обумовлено змістом ст. 2 цього Закону, він застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом, як:

- 1) визначення застосовуваного права;
- 2) процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб;
- 3) підсудність судам України справ з іноземним елементом;
- 4) виконання судових доручень;
- 5) визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів.

Отже, наведений вище нормативно-правовий акт під приватноправовими відносинами розуміє відносини, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи, а під іноземним елементом – ознаку, яку характеризують приватноправові відносини, що ним регулюються, та виявляється в одній або кількох з таких форм:

– хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;

– об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;

– юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (п. 1 і 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Послідовний аналіз вказаних правових норм надає суду можливість зробити висновки про те, що це рішення ухвалюється у справі з іноземним елементом.

На особливу увагу також заслуговує питання щодо одностороннього припинення шлюбу або припинення сімейних правовідносин між «зареєстрованим партнерством». Такі випадки, наприклад, детально регламентовано у Книзі 10 «Міжнародне приватне право» Цивільного кодексу Нідерландів [9]. Подібні норми можна побачити й в інших країнах. З позицій вітчизняної правової системи подібні способи припинення шлюбу та навіть форми сімейно-правових відносин та їх припинення, юридичної сили мати не будуть, попри те, що вони закріплені в іноземному правовому порядку.

Ще одним важливим висновком має бути неможливість застосування норм та принципів міжнародного приватного права у частині регулювання сімейно-правових відносин, які виникають щодо осіб, які перебувають на тимчасово непідконтрольних територіях.

Цікавою може бути ситуація, коли при укладенні шлюбу сторони були громадянами України, а після певного строку спільного життя обоє (чи один з подружжя) змінили своє громадянство.

Також, необхідно наголосити, що категорія «спільний особистий закон подружжя» зустрічається лише у змісті ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право», який не містить чіткого розуміння змісту цієї категорії.

Також важливо пам'ятати, що при застосуванні колізійних прив'язок може існувати відсилання до законодавства держави, де встановлений такий порядок припинення шлюбу, який відсутній в національній правовій системі. Мова йде про досить поширену практику припинення шлюбів через органи нотаріату (подібний механізм взагалі у національному законодавстві не передбачено).

Висновки. Регулювання припинення шлюбу нормами міжнародного приватного права здійснюється відповідно до наступних колізійних норм: спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*); закон спільного місця проживання подружжя, за умови, що один з подружжя продовжує проживати у цій державі (*lex domicilii*) – якщо спільний особистий закон подружжя відсутній, тобто обоє із подружжя є громадянами різних держав; право держави, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*) – застосовується у разі відсутності у подружжя останнього спільного місця проживання; закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*).

Тож, можна запропонувати викласти норму Закону України «Про міжнародне приватне право» таким чином: «У разі неможливості при розірванні шлюбу, укладеного між громадянами України та іноземними громадянами або особами без громадянства за межами України, визначити право, що підлягає застосуванню на території України, зважаючи на відсутність міжнародних договорів України з відповідною державою, застосуванню підлягає право країни, з якою сімейні правовідносини, ускладнені з іноземним елементом, найбільш тісно пов'язані».

Необхідно наголосити на неможливості застосування норм та принципів міжнародного приватного права у частині регулювання сімейно-правових відносин, які виникають щодо осіб, які перебувають на тимчасово непідконтрольних територіях.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
3. Ватрас В.А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин. *Університетські записки*, 2009. № 1(29). С. 65–70.
4. Дутко А.О. Розірвання шлюбу за законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2014. № 5. С. 51–55.
5. Сафончик О.І. Правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин за законодавством України та країн Євросоюзу. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 24. С. 79–82.
6. Кодиркулов Хуршед Рахмонович. Проблемы правового регулирования трудовых отношений в международном частном праве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Душанбе, 2004. 193 с.
7. Розірвання шлюбу з іноземцем в Україні. URL: <https://legalaid.ua/ua/article/rozirvannya-shlyubu-z-inozemtsem-v-ukrayini/>
8. Ковальчук К.В. Особливості колізійного регулювання сімейних відносин в умовах глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2020. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/25.pdf.
9. Civil Code of the Netherlands. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>.